

IV. SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

Dorota Lewandowska

<https://orcid.org/0000-0002-2188-738X>

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa

KONFERENCJA NAUKOWA „VII WIEKÓW WARKI”

W dniach 19–20 XI 2021 r. w Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce-Winiarach odbyła się konferencja naukowa „VII wieków Warki”. W tym roku miasto nad Pilicą obchodziło jubileusz 700-lecia w symboliczny sposób, bowiem nie zachował się dokument lokacyjny nadający Warce prawa miejskie. Jednak na podstawie innych przesłanek historycznych można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że już 700 lat temu Warka mogła się pochwalić statusem miasta. Konferencja naukowa była jednym z wydarzeń przypominających i popularyzujących długą i bogatą historię Warki. Zorganizowana została przez Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego oraz Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie we współpracy z władzami samorządowymi powiatu grójeckiego i miasta Warki oraz Archiwum Głównym Akt Dawnych. Organizacja konferencji została dofinansowana ze środków ministra kultury i dziedzictwa narodowego. W skład Rady Naukowej konferencji w większości wchodziły pracownicy naukowcy Wydziału Nauk Historycznych UKSW, a ponadto zasiadał w niej przedstawiciel AGAD. Patronat Honorowy nad konferencją sprawowali: naczelny dyrektor archiwów państwowych, starosta grójecki oraz burmistrz Warki. W konferencji wzięło udział ponad dwudziestu prelegentów reprezentujących instytucje naukowe i kulturalne z terenu całej Polski, w tym z Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu Warszawskiego, UKSW, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Białostockiego, Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie oraz archiwów państwowych (AGAD, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Archiwum Państwowe w Radomiu), którzy swe referaty i prezentacje poświęcili różnorodnej tematyce związanej z historią Warki w aspekcie historycznym, gospodarczym i społecznym.

Pierwszy dzień konferencji przyniósł referaty i prezentacje, które poruszały zagadnienia od wczesnego średniowiecza po XIX w. Jarosław Ościłowski (Instytut Archeologii i Etnologii PAN) wygłosił referat „Gród w Starej Warce na tle szlaków komunikacyjnych we wczesnym średniowieczu”, Adam Moniuszko (UW) mówił o Warce i powiecie wareckim w sądownictwie szlacheckim XV–XVIII w.,

a Karol Kucharski (Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce) scharakteryzował społeczeństwo Warki w świetle akt urodzeń Urzędu Stanu Cywilnego z lat 1820–1822. Z kolei ks. Waldemar Graczyk (UKSW) w referacie „Lokacja miasta Warki na tle procesów polityczno-ustrojowych Mazowsza w XIV wieku” poruszył kwestie lokacji Warki, wyjaśniając skomplikowany proces powstania miasta w odniesieniu do daty 1321 jako symbolicznego roku lokacji miasta. Dwa kolejne wystąpienia były poświęcone działalności domów zakonnych w Warce. Jolanta Marszalska (UKSW) wygłosiła referat „Dominikanie i franciszkanie w Warce, kontekst religijno-społeczny fundacji klasztornych”, a Michał Skoczyński przedstawił „Dominikański klasztor św. Stanisława w średniowiecznych i nowożytnych dziejach Warki”. Wizyty monarsze były tematem referatu „Królowie w dawnej Warce” wygłoszonego przez Dariusza Kupisza z UMCS. Nowe ustalenia przyniosło wystąpienie Janusza Grabowskiego (AGAD) dotyczące pochówków książąt mazowieckich w Warce. Według ustaleń badacza w kościele dominikańskim św. Stanisława w Warce pochowani zostali: Trojden I książę czerski i warszawski (1341), jego żona Maria Juriewna, księżniczka halicka (1341) oraz ich syna Bolesław Jerzy II Trojdenowic, książę halicko-wołyński (1340). Ich prochy przeniesiono w 1859 r. z kościoła poddominikańskiego i złożono w krypcie barokowego kościoła pw. Matki Boskiej Szkaplerznej w Warce. Uwzględniając aktualny stan badań nad genealogią Piastów mazowieckich, Janusz Grabowski skorygował błędne napisy umieszczone na tablicach pamiątkowych w kościele oraz ustalił, że nie jest prawdą, iż w krypcie znajdują się szczątki Siemowita II, księcia rawskiego i wiskiego (1283–1345), którego pochowano w katedrze płockiej oraz Anny Danuty, córki księcia litewskiego Kiejstuta i żony Janusza I (około 1358–1424), która została pochowana w 1424 r. w kolegiacie pw. Męczeństwa św. Jana Chrzciciela w Warszawie – nekropolii Piastów mazowieckich linii czersko-warszawskiej.

W pierwszym dniu obrad prezentowano również tematy źródłoznawcze, opracowane na podstawie dokumentów archiwalnych do dziejów Warki zgromadzonych w AGAD i w Archiwum Państwowym w Radomiu. Urszula Kacperczyk (AGAD) przedstawiła smutny obraz zubożałego i zrujnowanego miasta Warki wyłaniający się z dwóch lustracji starostwa wareckiego sporządzonych w latach 1765 i 1789 oraz z dokumentu z 1791 r. wprowadzającego w posiadanie tych dóbr nowego starostę Anastazego Walewskiego. Źródła te są przechowywane w AGAD w zespole Archiwum Skarbu Koronnego. W referacie przedstawiono informacje dotyczące granic miasta, jego powierzchni, zabudowy, ludności; płaconych podatków, a także przechowywanych przywilejów książęcych i królewskich.

Drugi dzień konferencji rozpoczęły dwa referaty dotyczące „obcych” w Warce. Wystąpienie Łukasza Stanaszka (Państwowe Muzeum Archeologiczne) dotyczyło kolonii szkockiej w Warce, natomiast Łukasz Karol Uliasz (profesor Irańskiego Uniwersytetu Medycznego w Shiraz) wygłosił referat „Osadnicy niemieccy na ziemi wareckiej w XIX–XX w., wyznanie ewangelickie”. Zawarte w nim śmiałe i budzące kontrowersje tezy na temat stosunku do innowierców oraz opieki nad zachowanymi śladami ich bytności (cmentarzami) wywołały ożywioną dyskusję uczestników konferencji.

Tematem wykładów popołudniowego panelu drugiego dnia konferencji były źródła archeologiczne. W prezentacji Łukasza Karczmarka (Państwowe

Muzeum Archeologiczne) „Starożytności Warki i okolic” znalazł się przegląd najważniejszych odkryć dokonanych na tym terenie, dokumentujących rozwój osadnictwa sięgającego kultury łużyckiej z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Drugie na konferencji wystąpienie Jarosława Ościłowskiego dotyczyło hipotez związanych z dwoma mieczami z przelomu XIV i XV w. wyłowionymi z Pilicy, które znajdują się w zbiorach Muzeum w Warce.

Również w drugim dniu obrad nie zabrakło wystąpień prezentujących źródła archiwalne. Niżej podpisana omówiła źródła archiwalne do dziejów Warki w okresie Królestwa Kongresowego (1815–1866) w zespołach akt władz centralnych i prowincjonalnych z zasobu AGAD. Akta dwóch urzędów centralnych, jakimi były komisje rządzące w Królestwie Polskim (Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Komisja Rządowa Wojny) oraz urzędu szczebla terytorialnego – Komisji Województwa Mazowieckiego/Rządu Gubernialnego Warszawskiego stanowią najważniejsze źródło materiałów do dziejów Warki z okresu autonomii Królestwa Polskiego i pozwalają odtworzyć historię tego miasta, jego urzędów i instytucji oraz mieszkańców w różnych aspektach, w tym funkcjonowania urzędów, zatrudnienia, gospodarki, działalności charytatywnej, życia religijnego, pobożności, struktury ludności. Prezentacja przedstawiona przez Piotra Niedzielę (NAC) była poświęcona przedstawieniu fotografii dotyczących Warki w zasobie Narodowego Archiwum Cyfrowego. Znajdują się tam w większości powojenne zdjęcia obrazujące codzienne życie w mieście, uroczystości, budynki, zakłady pracy, mieszkańców. Informacje o zbiorach archiwalnych można odnaleźć w rozwijanym przez NAC serwisie internetowym, na którym prezentowane są skany i opisy materiałów archiwalnych zgromadzonych w polskich archiwach¹.

Pozostałe wystąpienia zaprezentowane w drugim dniu obrad dotyczyły sylwetek osób związanych z Warką (urodzonego tu Władysława Matlakowskiego, chirurga i badacza podhalańskiej sztuki ludowej) oraz działających w niej stowarzyszeń (Stowarzyszenie PAX, Civitas Christiana) i przedsiębiorstw, jak Fabryka Okuć Budowlanych i Odlewnia Metali „Bracia Lubert”, która powstała z warsztatu ślusarskiego założonego w Warce w drugiej połowie XIX stulecia.

Konferencja „VII wieków Warki” była ważnym wydarzeniem, nie tylko dla badaczy, ale i mieszkańców regionu, którzy licznie zgromadzili się w sali obrad, by wysłuchać wystąpień o przeszłości nadpilickiego miasta, a także wziąć udział w dyskusji. Wygłoszone referaty nie tylko stanowiły podsumowanie stanu wiedzy o mieście, ale ujawniły też nieznane dotąd fakty i umożliwiły nowe spojrzenie na historię miasta i regionu południowego Mazowsza. Zapowiadany przez organizatorów podsumowaniem obrad ma być publikacja pokonferencyjna, której wydanie Muzeum planuje na koniec 2022 r. Z pewnością będzie ona miała wpływ na kształtowanie świadomości historycznej mieszkańców Warki. Być może będzie to preludium do opracowania monografii Warki, która do tej pory doczekała się jedynie opublikowanego w Warszawie w 1845 r. *Opisu miasta Warki nad Pilicą położonego* autorstwa Wincentego Hipolita Gawareckiego oraz książki ks. Marcelego Ciemnowskiego, proboszcza wareckiego,

---

¹ Zob. <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/narodowe-archiwum-cyfrowe> [dostęp: 2022-07-11].

zatytułowanej *Dzieje Miasta Warki* (Gostynin 1925). Dziś są one już przestarzałe i dalece niewystarczające. Przygotowania naukowej rozprawy poświęconej dziejom Warki oczekuje nie tylko środowisko naukowe, ale również społeczność lokalna i samorząd miasta. Natomiast doświadczenia zdobyte przy organizacji konferencji przez Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego być może przełożą się na interesujące przedsięwzięcia o charakterze popularyzatorskim.